

*Копейцева Л. П.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української і зарубіжної літератури**Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького**Єгорова Ю. М.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри української і зарубіжної літератури**Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького*

ПОЕТИКА РОМАНУ ГАЛИНИ ТАРАСЮК «ХРАМ НА БОЛОТІ»

Анотація. Статтю присвячено дослідженню поетичних особливостей роману-притчі Г. Тарасюк «Храм на болоті», наголошено на тому, що для розуміння авторської картини світу важливими є такі складові частини поетики: жанровий поліфонізм, часово-просторові параметри, психологічний наратив, міфологізм мислення, художньо-виразальні засоби.

Авторками констатовано, що прикметною ознакою новітньої української прози, зокрема роману письменниці «Храм на болоті», є жанрова поліфонія. Літераторка залучає до творення смислових векторів жанровий різновид притчі або елементи притчевості, які є його невід'ємною формо-змістовою ознакою.

Враховуючи принципи, закономірності, котрі діють у художньому світі письменниці, доведено, що основними векторами просторової площини змодельованої Г. Тарасюк картини світу є функції простору, часу, просторові домінанти, які є чинниками характеротворення.

Констатовано, що топографічний хронотоп пов'язаний з елементами авторської тенденційності в романі та є хронотопом сюжету та позасюжетних елементів.

Відкритий сюжетний простір має насамперед географічні й історичні характеристики, отже, містить відповідні топоси: про «житіє грішного енергетика» Георгія Бунчужного; про «стронцієвого хлопчика» Юрія, який мріяв потрапити до храму за іконою Богоматері; про Козаче болото та побудову на ньому Храму.

З топографічним хронотопом тісно взаємопов'язаний психологічний хронотоп персонажів. У зовнішній географічний простір – Полісся – Храм на болоті – авторка «вплітає» топоси внутрішнього світу персонажів, маркує їхні фізичні й психологічні стани. Письменниця показує, що серед українців, яким судилося доля пережити Чорнобильську трагедію, немає розуміння масштабів катастрофи, одностайності. Зав'язка зумовлює й одночасно мотивує подальше розгортання перипетій, увесь шлях Георгія.

В історичних топосах (страшна поразка війська Богдана Хмельницького під Берестечком і перемога козаків над завойовниками, зведення храму Покрови Пресвятої Богородиці) майже документальні описи трагедії ЧАЕС. Тут увиразнюються ті художні маркери, які впродовж роману позначають межі духовності, української ментальності. Такими маркерами є образи Георгія, який спокутує свої смертні гріхи, свою власну провину перед Богом; Юрія – сина «божевільного» батька Ходися, якого ще у 90-х р. XX ст. прозивали «сектантом», оскільки він відчував загрозу страшної трагедії від експерименту на ЧАЕС; образ Ольги, яка прагне, щоб молодь знала, які вони, ті давні,

прадідівські звичаї; незначна кількість парафіян, що відвідують Храм.

Їхніми антиподами, виразниками зла є образи молодиків, «золотої молодьожі» в «чорних костюмах», «чорних окулярах», на «майбах», головного енергетика ЧАЕС Дятлова та інших байдужих до трагедії людей.

Г. Тарасюк у романі «Храм на болоті» майстерно послуговується поліфонією, багатоголоссям «вічної» проблематики: добро і зло, людяність, співпереживання, байдужість, бездуховність, моральна деградація, пізнання божественного і диявольського, відновлення генетичного коду пам'яті, що є основними філософськими проблемами буття людини.

Ключові слова: поетика, жанрові моделі, жанровий поліфонізм, художньо-естетичні домінанти, молодіжний роман, роман-притча.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку теоретично-літературної думки характеризується увагою науковців до досліджень поетики романістики вітчизняних письменників, її визначальних складників, тож поетика художнього твору стала предметом ґрунтовних досліджень, дискусивних обговорень. На теренах вітчизняної критики до питань тлумачення поетики вдавалися І. Франко, який виокремлював три її основні складники: роль свідомості у поетичній творчості; закони асоціацій ідей як ключа до розуміння ідіостилю митця, стильові дефініції різних мистецьких шкіл та угруповань; поетична фантазія письменника [1, с. 47].

Розширення наукового діапазону вітчизняного літературознавства принесло значне поживлення пошуків у цьому напрямі у працях О. Галича, Г. Клочка, М. Кодака, О. Ткаченка та ін. Г. Клочек виокремлює такі основні постійні смисли цього поняття: «художність», «система творчих принципів», «художня форма», «цілісність», «системність», «майстерність письменника» [2, с. 11].

М. Кодак розглядає п'ять компонентів поетики, які, на його думку, формують системність твору: пафос, жанр, психологізм, хронотоп, нарацію [3, с. 47].

Взявши за основу такі структурианти поетики, спробуємо довести, що всі вони вписуються у поетику жанру, оскільки сучасний прозовий дискурс демонструє постійний розвиток епічних жанрових моделей і їхніх трансформацій. У контексті дослідження поетики художнього твору, зокрема її конструентів, видається доцільним аналітичний розгляд майстра художнього слова Галини Тарасюк, котру вітчизняні дослідники

позиціонують як «висококласного прозаїка», «королеву» української прози, «главу українського прозового матриархату» [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш плідними та ґрунтовними спробами літературознавчого осмислення творчості Г. Тарасюк є праці вітчизняних літературознавців і літературних критиків, шанувальників її творчості А. Галич, Н. Зборовської, Т. Качак, Є. Кононенко, Л. Копейцевої, Л. Пастушенка, В. Соболев, М. Якубовської та ін., які наголошують, що її творчість являє яскраву і самобутню грань обдарування.

Екзистенційний вектор творчості Г. Тарасюк став об'єктом наукової уваги Г. Насмінчук, яка акцентує зорієнтованість художньої свідомості письменниці на «осмислення фундаментальних проблем внутрішнього і зовнішнього буття нації» [5, с. 161]. Домінантні константи романів-притч Г. Тарасюк, зокрема епістемологічний аспект її творів, досліджує О. Ставнича. Важливі грані поетикальних особливостей прози Г. Тарасюк, зокрема оповідань, новел, означено у працях Ю. Коваліва, Л. Копейцевої, Ю. Сторовой та ін. Ю. Ковалів, аналізуючи особливості жіночого письма Г. Тарасюк, наголошував: «Письменниця – тонкий психолог, вона перед своїми персонажами відкриває простір, аби вони через гіркотні сумніви та підозри самі дійшли до розуміння вірогідної істини...» [6, с. 294].

Аналітика свідчить про певний накопичений досвід аналізу творчості письменниці, однак недостатність праць, присвячених висвітленню питань поетики роману Г. Тарасюк «Храм на болоті», створили потребу в макростудіях дослідження поетики твору Г. Тарасюк.

Мета роботи – здійснити дослідження художньо-естетичних домінант роману Г. Тарасюк «Храм на болоті» крізь призму такого універсального поняття, як «жанровий поліфонізм», оскільки його використання забезпечує максимальну повноту бачення засадничих принципів у формуванні матриці прози авторки.

Виклад основного матеріалу. Майстром таких жанрових модифікацій у літературі кінця ХХ – початку ХХІ ст. є «україноцентристська» мисткиня Г. Тарасюк, яка є «різноплановою і різножанровою» письменницею, «в доробку якої такі талановиті й читабельні книги оповідань і романів, як «Новели», «Любов і гріх Марії Магдалини», «Дама останнього лицаря», «Янгол з України», «Ковчег для метеликів», «Жіночі романи» та романи різних жанрів: молодіжний – «Храм на болоті», сатиричний – «Цінь Хуань Гонь», історичний – «Між пеклом і рясом», а також романізована біографія Т. Г. Шевченка «Зоре моя вечірня, або Пророк і Марія» [7].

Тож цілком погодимося з думкою М. Павлишина, що прикметною ознакою новітньої української прози є жанрова поліфонія: «У сучасному лінгвістично поінформованому літературознавстві категорія жанру гнучка і не обмежена традиційними поняттями про три роди (епічний, ліричний, драматичний) та їхні під- і підпідкатегорії» [8, с. 17]. Цілком поділяємо думку, що поліфонія – багатоголосся, засноване на одночасному гармонійному поєднанні та розвитку рівнозначних самостійних жанрових ознак (*наше тлумачення*), що корелюється з авторською свідомістю, яка, моделюючи реальність, імітує в образах її різні, зокрема й автентичні прояви.

Одним із таких «модусів переходу» від усталених типологічних констант жанру є роман «Храм на болоті», котрий авторка назвала новочасною притчею. Дослідник Ю. Клим'юк, досліджуючи притчу, підкреслює такі її жанрові ознаки:

«епістемологічна мета і дидактична роль, фабульність, двокомпонентність організації наративу, алегоричність, широка асоціативність, філософічність, абстрактність (ідейна заданість) або архетипність героїв...» [9, с. 29].

Навіть зовнішня композиція твору свідчить про притчевість цього роману, оскільки він водночас включає в себе три завершені притчеві розповіді: про «житіє грішного енергетика» (підрозділ «Притча про повержену гординю»), про Георгія Павловича Бунчужного, заступника головного енергетика ЧАЕС, який опинився у «храмі на болоті, і не відає, чи це кінець чи середина шляху на Голгофу, чи, може, тільки початок нових випробувань?» [10, с. 81]; про «стронцієвого хлопчика» («Казка про стронцієвого хлопчика»), про Юрія, який лише через двадцять років дізнався правду від матері про свого батька, і мріяв потрапити до храму за іконою Богоматері, яка могла б врятувати його хворого батька, якого помістили до психіатричної лікарні; і про Козаче болото та побудову на ньому Храму («Легенда»). Однак і наступні вставлені притчі («Чорний «майбах»», «Страсті отця Георгія», «Катарсис відчужених» тощо) є ключовими смисловими блоками, авторською засторогою про збереження генетичної матриці пам'яті: «Чорнобиль – це не лиш горе, і наука тим, хто забув, що світло не там, де горить електрична лампочка, а де жевріє лампадка любові до Бога, а отже до того, що Він сотворив, оживив і нам заповідав. А заповідав Господь нам – цю землю і щастя жити на ній – багатство, яке ми так підступно занепащаємо, забувши уроки Чорнобиля, і сьогодні» [10, с. 189]. Погоджуємося з М. Якубовською, яка зауважує, що Г. Тарасюк своїм словом вирівнює генетичний код української нації [11, с. 7].

Отже, біблійні притчі є невід'ємною структурною ознакою згаданого роману й актуалізуються у координатах української національної міфології.

Проте деякі дослідники вважають, що у цьому творі маємо майстерне поєднання «містичного детективу з дидактичною притчею, серйозного історичного дослідження з фантастичним фентезі, трагедії і фарсу. І, певно, точніше буде сказати, що новий роман «Храм на болоті» написаний у авторському стилі, притаманному тільки Галині Тарасюк, який вона сама називає абсурдним реалізмом» [4]. Така комплікація жанру, напевно, дала підставу деяким дослідникам долучити цей твір до «молодіжних».

Г. Тарасюк у романі репрезентувала світобачення та естетику свого часу. Про задум цього твору письменниця в інтерв'ю О. Решітник так прокоментувала: «Мені давно хотілося написати дуже християнський твір, житіє сучасного «Божого чоловіка»... Тобто цікаву розповідь про цікаву високоморальну, відповідальну сучасну людину трагічної і водночас світлої долі [12]. Письменниця турбується долею українців, які пережили чорнобильську трагедію, ставленням населення до цієї трагедії, причин цього «Армагеддону». Цим можна пояснити очевидні символізм та алегорію авторського романного тексту, а також його притчевість.

Спостерігаємо, що від організації оповіді і поділу роману на самостійні притчі, притчі-вставки, висунення на перший план подій особистої психології життя героїв (Георгій, Юрко, старший Ходис; історико-фантастичної реальності (згадки людьми легенди про храм саме в день страшною трагедії 1986 р., що «нібито сама Матір Божа зняла з неба і своєю святою рукою поклала на купину посеред трясовини – на спомин про мужніх козаків, отих трьохсот відчайдушів, що загинули в цих болотах,

прикриваючи відступ з-під Берестечка полків Богдана Хмельницького» [27, с. 28] залежить архітектоніка твору.

Сутністю наративу у романі-притчі є центрогеройність, адже в центрі художньої картини світу заковдано внутрішні переживання головних персонажів. У романі «Храм на болоті» авторська позиція є близькою до думок священика Георгія: «Тож, дорогі брати і сестри, пам'ятаючи уроки минувшини, будьмо мудрими. Будьмо достойними і своєї землі, і своєї вистражданої держави... Тож научаймо дітей своїх і внуків, браття і сестри, бути гідними слави дідів і отців своїх, любити одне одного, шанувати одне одного, як частину свого роду і народу, любити цю землю, як вони любили, і не повторювати їхніх помилок» [10, с. 160].

Отже, текст роману має дві площини: «авторська нарація», або «оповідальне теперішнє» – та «розповідь героїв» – минуле, в яких відчувається концепція «сучасності», яка репрезентується як близький і відомий читачеві час: «Загинула не тільки Україна... Світ загинув! Це... планетарна катастрофа! Планетарна!» [10, с. 144].

Для визначення активності митця у романі «Храм на болоті» важливу роль відіграють вибір життєвого матеріалу. Отже, замислюючи свій роман про чорнобильську трагедію та її наслідки, письменниця мала на меті досягнути питання духовних витоків літератури: «Мені захотілося, щоб мій «козацький піп» запалив і в душах наших дітей, затовчених тотальною бездуховністю, віру в добро, впевненість в тому, що, попри все і наперекір усьому, вирватися з трясовини нігілізму, бездуховності, бедламу, який веде до планетарних катаклізмів, можемо тільки піднявши очі до Неба» [12].

Поліфонія в романі набуває органічності і в багатоголосі «вічної» проблематики: добро і зло, людяність, співпереживання, байдужість, бездуховність, моральна деградація, пізнання божественного і диявольського, відновлення генетичного коду пам'яті, що є основними філософськими проблемами буття людини.

Важливим структурантом поезики роману Г. Тарасюк «Храм на болоті» є психологізм. Твір позначений глибоким психологізмом зображення, правдивим, реалістичним, інколи навіть «абсурдним» відображенням дійсності. Авторка вміє майстерно розкрити таємниці внутрішнього світу людини, філігранно виразити душевні переживання. То ж цілком закономірно, що у зовнішній географічній простір авторка «влітає» топоси внутрішніх станів персонажів, до речі часто антиномічних. Наприклад, ось стан Юрка, який «зайшовши у храм, у його прохолодний затінок, помічає, що він справді... світиться! Чи то пак, це мерехтливе світіння, що німбом осяє його, насправді випромінюють водяні лілії та латаття, які він приніс Богородиці» [10, с. 148]. А ось міркування священика про сучасну молодь, яка вирішила поглумитися над святинею, іконою Богоматері: «Ті змії, як були зверху, так і є! Їх вже стільки розплодилось, що ступити ногою ніде. Вони скрізь, куди не глянь! Вони світом правлять, а не ви, змєборці!» [10, с. 167]. Письменниця майстерно і художньо переконливо об'єднує два виміри – сюжетний та психологічний – в один, який можна визначити, як психологічний наратив.

У романі «Храм на болоті» письменниця демонструє оригінальне авторське бачення навколишнього світу в його виражальних засобах, які дають змогу майстерно їх використовувати для відображення власного світобачення. Кольорова гама в творчості письменниці – вияв світобачення майстра слова, «шкала духов-

них цінностей». Тому закономірно, що для Г. Тарасюк колір має виняткове значення. У темних (чорний, червоний, який стає багряно темним) тонах авторка змальовує трагедії і негарзди рідного краю: зненацька «зірвався вихор, схожий на чорну лійку, або на торнадо... На березі чорна повітряна лійка обм'якла, розсогалася і пасмом чорних водяних гадючок сповзла в болото» [10, с. 22]; «Наче якась зловісна сила погасила зорі, махнувши над землею чорним крилом» [10, с. 57].

Важливими для поетичної моделі світу Г. Тарасюк є наскрізні атрибутивні символи сонця, неба, вогню, Храму, яким Г. Тарасюк надає неосяжної смислової глибини та неабиякої значущості. Прикметно, що концепт сонця, що з'являється в тексті, суголосний із внутрішнім настроєм і почуттям героїв: «призахідне сонце, що «сіялось крізь густі лісові хащі, мов прекрасна казка... [10, с. 12]; «Сонце поволі піднялося над лісом, і в його промінні трясовина здавалася червоною, мов кров'ю залитою» [10, с. 166].

При утворенні моделі із компонентом «неба» авторка використовує біблійне тлумачення образу неба, в якому останнє наділяється сакральними рисами. Тож, можна зазначити, що небо для мисткині – це і Бог, і духовність, і святість: Георгій «знесилений, лежав у темній високій траві і шукав очима у темному низькому небі архангелів, які мали би звільнити його тлінне тіло від сум'яття духу» [10, с. 123]; «з'явилися ті двоє в білому, підхопили його під руки, висмикнули з трясовини, підняли в небо і...» [10, с. 144]. У контексті смислового навантаження символічні образи є символом незнищенності людської віри, надії, духовності.

Висновки. Специфіка художньої парадигми роману-притчі Г. Тарасюк визначається синтезом традиційних і новаторських зображально-виражальних засобів, процесом індивідуалізації поетикальних категорій форми та змісту, зорієнтованістю на художнє осмислення кардинальних проблем людського буття крізь призму сучасності.

Конструентами поезики роману Г. Тарасюк «Храм на болоті» визначено такі як: широка асоціативність, архетипічність образів і сюжетів, алегоричний або символічний зміст, монологічність, діалогічність, часо-просторова екзистенціальність, фольклорна (прикмети, біблійні обряди, звичаї), біблійна, міфологічна інтертекстуальність, експресіоністичність.

З-поміж знакових рис поезики роману-притчі авторки – настроєва домінанта, психологічна деталізація, суб'єктивованний наратив, який проявляється через форму внутрішнього монологу, через лірико-психологічну тональність.

Таким чином, Г. Тарасюк у романі «Храм на болоті» сконденсувала ціннісно-смисловий універсум сучасності, глибинно осмислила духовно-моральні, історико-культурні, соціальні процеси через міфологічні та містичні компоненти творення нарації осмислення.

Література:

1. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Літературно-критичні праці. Київ : Наук. думка, 1981. 594 с. Т. 31.
2. Ключок Г. Енергія художнього слова : збірник статей. Кіровоград : Редакційно-видавничий відділ Кіровоградського держ. пед. ун-ту імені І.В. Винниченка, 2007. 448 с.
3. Кодак М. Поетика як система. Літ.-крит. нарис. Київ : Дніпро, 1988. 159 с.
4. Надюкова І. Осінні вруна Галини Тарасюк. URL: <https://g-tarasyuk.livejournal.com/65528.html>.

5. Насмінчук Г. Екзистенційний вимір роману Галини Тарасюк «Між пеклом і расм». *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : філологічні науки*. 2010. Вип. 23. С. 158–162.
6. Ковалів Ю. Романи експерименти Галини Тарасюк. Тарасюк Галина. Трепанція : Літературознавчі праці, рецензії, відгуки. Роздуми, інтерв'ю. Бровари : Відродження, 2006. С. 287–294.
7. URL: <https://g-tarasyuk.livejournal.com/65528.html>.
8. Павлишин М. Мітологічне, релігійне та філософське у прозі Валерія Шевчука. *Канон та іконостас*. Київ : Час, 1997. С. 143–156.
9. Клим'юк Ю. Про естетичну природу притчі. *Слово і Час*. 1993. № 5. С. 28–31.
10. Тарасюк Г. Храм на болоті : роман-притча. Київ : Відродження, 2009. 222 с.
11. Якубовська М. Епоха лицарства, що не минає... *Літературна Україна*. 2005. 10 лютого. С. 17.
12. URL: <https://www.unian.ua/culture/79823-hram-na-boloti-abo-dusha-scho-pragne-neba.html>.

Kopeytseva L., Egorova Yu. Poetics of Halyna Tarasyuk's novel "Temple in the swamp"

Summary. The article is devoted to the study of poetic features novel-parable H. Tarasyuk "Temple in the Swamp", emphasizes that the following components of poetics are important for understanding the author's picture of the world: genre polyphony, temporal-spatial parameters, psychological narrative, mythologism of thinking, artistic means of expression etc.

The authors state that a notable feature of the latest Ukrainian prose, in particular the novel of the writer "Temple in the Swamp", is the genre polyphony. The author involves in the creation of semantic vectors a genre variety of parable or elements of parable, which are its integral form-semantic feature.

Taking into account the principles and regularities that operate in the art world of the writer, the emphasis is on the originality of the author's construction of space-time. It is proved that the main properties of the spatial plane of the art world modeled by H. Tarasyuk are the functions of space, time, spatial dominants, which are factors of characterization.

It is stated that the topographic chronotope is connected with the elements of the author's tendencies in the novel, and is a chronotope of the plot and extra-plot elements.

The open plot space has first of all geographical and historical characteristics, therefore, contains the corresponding topos:

about «life of the sinful power engineer; about the "strontium boy" Yuri, who dreamed of getting to the temple under the icon of the Mother of God; about the Cossack swamp and the construction of the Temple on it.

Closely related to the topographic chronotope is the psychological chronotope of the characters. In the external geographical space – Polissya – the Temple in the swamp – the author "weaves" the topos of the inner world of the characters, marks their physical and psychological states. The writer shows that among Ukrainians who were destined to survive the Chernobyl Nuclear Power Plant tragedy, there is no understanding of the scale of the catastrophe, unanimity, harmony is disturbed.

In historical topos (the terrible defeat of Bohdan Khmelnytsky's army near Berestechko and the victory of the Cossacks over the conquerors, the construction of the Church of the Intercession of the Blessed Virgin, which is popularly called the Cossack Church), almost documentary descriptions of the Chernobyl tragedy are combined with mythological and symbolic paintings. Here are expressed those artistic markers that throughout the novel mark the boundaries of spirituality, the Ukrainian mentality. Such markers are the images of George (although it was not easy for him, as he continues to atone for his mortal sins, his own guilt before God, Yuri – the son of a "crazy" father – Hodisya – which in the 90's of the twentieth century was called a "sectarian", because he felt the threat of a terrible tragedy from the Chernobyl Nuclear Power Plant experiment, the image of Olha, a small number of parishioners who visit the Church.

Their antipodes, embodiments of evil are the images of young men, "golden youth" in "black suits", "black glasses", on "maybachs", the chief power engineer of Chernobyl Nuclear Power Plant Dyatlov and other people indifferent to the tragedy, etc.

H. Tarasyuk in the novel "Temple in the Swamp" skillfully uses polyphony, polyphony of "eternal" issues: good and evil, humanity, empathy, indifference, spirituality, moral degradation, knowledge of the divine and the devil, the restoration of the genetic code of memory, the search for national causes. Self-destruction, which are the main philosophical problems of human existence.

Key words: poetics, genre models, genre polyphony, artistic and aesthetic dominants, youth novel, parable novel.